

Условные сокращения

Гринч. – Словарь украинского языка / под ред. Б. Д. Гринченко. – Киев: Изд-во АН Укр.ССР, 1958-1959. – Т. I–IV.

Д – Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – М.: Русский язык, 1989-1991. – Т. I, II, IV; 1982. – Т. III.

Нас. – Насович, I. I. Слоўнік беларускай мовы. – Мінск: БелСЭ, 1983.

НС – Народнае слова / пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976.

СБГ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / Рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979-1986. – Т. 1–5.

Срезн. – Срезневский, И. И. Материалы для словаря древнерусского языка: в 3 т. – М.: Изд-во иностранных и национальных словарей, 1958. – Т. I–III.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / под ред. Ф. П. Филина. – М.-Л.: Наука, 1965–1966. – Вып. 1-2; Л.: Наука, Ленингр. отд-е, 1968-1994. – Вып. 3–28.

СРЯ – Словарь русского языка: в 4 т. / Ин-т русского языка АН СССР; Гл. ред. А. П. Евгеньева. – 3^е изд., стереотипное. – М.: Русский язык, 1984–1988. – Т. I–IV.

ТС – Тураўскі слоўнік: у 5 т. / Склад. А. А. Крывіцкі, Г. А. Цыхун, I. Я. Яшкін і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982–1987. – Т. 1–5.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / Ін-т мовазнаўства АН БССР. – Мінск: Гал. рэд. БелСЭ, 1977-1984. – Т. 1–5.

Фасм. – Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т.: пер с нем и доп. О.Н.Трубачёва / Под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2^е изд., стереотипное. – М.: Прогресс, 1986-1987. – Т. I–IV.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Рэд. В. У. Мартынаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978–1993. – Т. 1–8.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачёва. – М.: Наука, 1974-1999. – Вып. 1–26.

Янкова – Янкова, Т.С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982.

Список использованной литературы и источников

1. Иванов, Вяч.Вс., Топоров В. Н. Славянские языковые моделирующие семиотические системы: Древний период. / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. – М.: Наука, 1965. – 246 с.

2. Зеленин, Д. К. Восточнославянская этнография / Пер. с нем. К.Д. Цивиной. Примеч.Т. А. Бернштам, Т. В. Станюкович и К. В. Чистова. Послесл. К. В. Чистова / Д. К. Зеленин. – М.: Наука, 1991. – 511 с.

3. Мартынов, В. В. Из славянских этимологий // Сб. Этимологические исследования по русскому языку. – Вып. 2. / В. В. Мартынов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1962. – С. 44–56.

4. Маковский, М. М. Удивительный мир слов и значений: Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике / М. М. Маковский. – М.: Высшая школа, 1989. – 200 с.

5. Богданович, А. Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов: Этнографический очерк. / А. Е. Богданович. – Гродно, 1895. – 186 с.

6. Иванов, Вяч. Вс., Топоров, В. Н. Исследования в области славянских древностей: Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. – М.: Наука, 1974. – 343 с.

УДК 811.161.1'373.46:398.92

Л. М. Мінакова

ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ ТЭРМІНАЛАГІЧНАГА ПАХОДЖАННЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Артыкул прысвечаны праблеме дэспецыялізацыі тэрміналагічных словазлучэнняў. Спыняецца ўвага на тым, што адным са шляхоў фразеалагізацыі спецыяльных моўных адзінак з'яўляецца

шлях ад метафарычнага выкарыстання да развіцця ў іх устойлівага значэння. Вызначаюцца галіновыя тэрміналогіі, што выступаюць найбольш актыўнымі крыніцамі ўзбагачэння беларускай фразеалогіі. Адзначана роля комплексных намінацый ва ўзбагачэнні агульналітаратурнай мовы.

Узаемадзеянне агульнаўжывальнай і спецыяльнай лексікі адбываецца пераважна ў выглядзе двух няспынных рознакіраваных працэсаў: а) тэрміналагізацыі, калі звычайнае слова набывае другаснае тэрміналагічнае значэнне; б) запазычвання слова з тэрміналагічнай сістэмы і поўнага засваення яго агульналітаратурнай мовай (дэтэрміналагізацыі).

Няспыннае развіццё працэсу дэтэрміналагізацыі тлумачыцца перш за ўсё тым, што спецыяльная лексіка колькасна пераважае над агульнаўжывальнай, таму магчымасці яе пераасэнсавання больш шырокія і разнастайныя. Як адзначаюць вучоныя, пераход тэрмінаў у агульналітаратурную мову актывізаваўся ўжо з сярэдзіны 19 ст. Гэта было звязана з вялікай цікавасцю да навуковых адкрыццяў у галіне дакладных і прыродазнаўчых навук. Тэрміналагічныя адзінкі выйшлі далёка за межы спецыяльнага ўжывання і свабодна выкарыстоўваліся ў мове публіцыстыкі, мастацкай літаратуры, у вусным маўленні. Агульнымі перадумовамі дэтэрміналагізацыі з'яўляліся і з'яўляюцца ўсеагульная адукаванасць, пашырэнне ўздзеяння сфер масавай камунікацыі на чалавека, пашырэнне ролі навукі ў грамадскім жыцці і г. д.

Праблема дэспецыялізацыі тэрміналагічнай адзінкі мае сваю гісторыю станаўлення і развіцця. Існуе мноства поглядаў на прычыны пераходу тэрмінаў у разрад агульнаўжывальнай лексікі. Некаторыя вучоныя (Ф. Сасюр, А. Хердэген, А. А. Рэфармацкі) у сваіх працах не праводзяць аналізу гэтай важнай лінгвістычнай з'явы, іншыя (Ф. Бруно, В. Порцыг) разглядаюць гэта пытанне ў статычным плане, г. зн. фіксуюць, але не тлумачаць факты дэспецыялізацыі тэрміна. Большасць вучоных, даследуючы семантычную трансфармацыю спецыяльнага наймення ў яе дынаміцы, называюць самыя разнастайныя прычыны дэтэрміналагізацыі: сацыяльныя (Г. Пауль, М. Брэаль, С. Ульман), псіхалагічныя (У. Патабня), лінгвістычныя (Е. Веландэр, І. І. Чарнышова, В. Г. Гак і інш.).

Спецыяльнае слова існуе толькі да таго часу, пакуль яно цесна звязана са сваім паняццем. Калі гэтая сувязь парушаецца, адбываецца дэтэрміналагізацыя, ступень якой можа быць рознай. У межах дэтэрміналагізацыі, на думку Э.В. Кузняцовай, выразна вылучаюцца тры этапы, асабліва калі разглядаць гэты працэс на матэрыяле перыядычнага друку. “Першым этапам з'яўляецца агульнае пашырэнне ўжывання тэрмінаў як у звычайных карэспандэнцыях, так і ў спецыяльных матэрыялах папулярызатарскай накіраванасці. Другі этап засваення тэрміна звязаны ўжо з яго пераасэнсаваннем. Тэрмін ужываецца ў незвычайным кантэксце з незвычайным, пераносным значэннем. Трэці этап – гэта поўная дэтэрміналагізацыя тэрміна, калі ён страчвае і сваё спецыяльнае значэнне, і сваю экспрэсіўнасць, становіцца адным з вытворных значэнняў, якія маюць пераважна нейтральны характар” [1, с. 176].

Тэрмін у сваім тэрміналагічным полі і слова ў агульнаўжывальнай лексіцы, несумненна, адносяцца да розных семіятычных сістэм. Як вядома, сферу выкарыстання тэрмінаў складаюць навуковы пісьмовы тэкст, вусная навуковая мова (паведамленне, абмеркаванне), спецыяльны слоўнік. У даведачнай і навукова-папулярнай літаратуры тэрмін захоўвае сваю спецыфіку. Але паколькі гэтыя выданні арыентаваны на шырокае кола чытачоў, якія не маюць дастатковай навуковай падрыхтоўкі ў той ці іншай галіне ведаў, яны не заўсёды і не ўсімі ўспрымаюцца ва ўсёй паўнаце свайго зместу. У публіцыстыцы, мастацкіх тэкстах, гутарковай мове навуковая дакладнасць тэрмінаў “сціраецца”, бо яны выходзяць за межы спецыфікі тэрміналагічнага поля. Такім чынам, “тэрмін-слова існуе толькі да таго часу, пакуль ён непарыўна звязаны са сваім тэрмінам-паняццем, прадстаўленым у поўным аб'ёме. Калі гэтая сувязь парушаецца,

адбываецца дэтэрміналагізацыя, ступень якой можа быць рознай. Ва ўсіх выпадках (ад агульных энцыклапедый да мастацкіх тэкстаў), акрамя ўласна навуковых, тэрмін-слова і тэрмін-паняцце губляе сваю першасную сувязь, паколькі паняцце рэдуцыруецца, прыстасоўваецца да ўспрыняцця спецыялістаў” [2, с. 135–136]. Набываючы агульнае ўжыванне, тэрмін становіцца словам агульнаўжывальнай лексікі, пазбаўленым тэрміналагічнай дакладнасці, дэфініцыі і ўжо не звязаным са спецыяльным паняццем.

У публіцыстычных і мастацкіх тэкстах з мэтай дасягнення патрэбнага стылістычнага эфекту магчыма наўмыснае парушэнне меж тэрміналагічнага поля і поўная дэтэрміналагізацыя асобных спецыяльных найменняў. На выкарыстанне дэтэрміналагізаваанай лексікі ў значнай меры ўплываюць тэма і жанр твораў, асаблівасці стылю пісьменніка. Даныя лексічныя адзінкі выступаюць актыўным сродкам характарыстыкі персанажаў, ствараюць яркае ўяўленне аб мове герояў, іх побыце, узаемаадносінах.

“На прыкладзе дэтэрміналагізацыі добра бачны змены інтэнцыі і экстэнцыі тэрмінаў. Інтэнцыя тэрміна, яго здольнасць дакладна называць пэўнае паняцце, слабе, а экстэнцыя, зона прымянення тэрміна, можа пашырыцца, звужацца або парушыцца, паколькі дакладная мяжа паняццяў знікае” [2, с. 136]. Вынікам гэтага аказваецца тое, што тэрмін не застаецца ў межах свайго тэрміналагічнага поля, можа аказацца ў некалькіх семантычных палях, становіцца найменнем агульнаўжывальнай лексікі, не звязанай са спецыяльнымі паняццямі. Існуючая для яго ў сістэме тэрмінаў дэфініцыя становіцца непатрэбнай.

Адным са шляхоў дэтэрміналагізацыі спецыяльнага наймення з’яўляецца шлях ад метафарычнага выкарыстання да развіцця ў ім устойлівага значэння. “Семантычныя зрухі ў намінацыях такога тыпу можна ўявіць наступным чынам: вобразнае пераасэнсаванне → пераноснае ўжыванне → пераноснае значэнне. Пры гэтым зыходным пунктам для пабудовы вобраза з’яўляецца часцей не змест данага тэрміна, а “бытавое ўяўленне” аб ім (якое ўключае толькі частку дыферэнцыяльных прымет, што складаюць яго змест). Метафарычна пераасэнсаваны тэрмін губляе свае сувязі і атрымлівае новае кола асацыяцый” [3, с. 87].

Метафарызацыі падпарадкоўваюцца тэрміны рознай структурна-граматычнай арганізацыі. Дзякуючы працэсу дэтэрміналагізацыі тэрмінаў-словазлучэнняў (ТС) актыўна ўзбагачаецца фразеалогія беларускай мовы. Як і звычайныя словазлучэнні, ТС “могуць стаць прататыпамі фразеалагізмаў і ў сувязі з гэтым суіснаваць у мове паралельна і як словазлучэнні-тэрміны, і як фразеалагізмы” [4, с. 59]. Гэта заканамернасць распаўсюджваецца перш за ўсё на састаўныя тэрміны з празрыстай матывацыяй. Многія шматслоўныя тэрміналагічныя назвы выйшлі за межы спецыяльнай лексікі, актыўна ўвайшлі ў штодзённы ўжытак, сталі ўстойлівымі, узнаўляльнымі, семантычна цэласнымі моўнымі адзінкамі, г.зн. фразеалагізаваліся.

Пад метафарычнае пераасэнсаванне трапіла вялікая колькасць тэрміналагічных словазлучэнняў. Найбольш актыўнымі крыніцамі ўзбагачэння фразеалогіі сталі наступныя галіновыя тэрміналогіі:

астранамічная: зорка першай велічыні ‘вельмі славуты ў пэўнай галіне чалавек’. Выслоўе ўзнікла ў выніку фразеалагізацыі тэрміналагічнага словазлучэння, якім у астраноміі называюць самыя яркія зоркі, бачныя без тэлескопа [5];

кульмінацыйны пункт ‘найвышэйшы рубаж, вяршыня чаго-н.’. Утварыўся ў выніку метафарызацыі астранамічнага састаўнога тэрміна, якім абазначаюць момант праходжання свяціла праз нябесны мерыдыян [5];

будаўнічая: *закладваць (закласці) фундамент (асновы)* ‘ствараць тое, што з’яўляецца зыходным, пачатковым, асноўным для чаго-н.’ Узнік у выніку пераасэнсавання аднайменнага састаўнога тэрміна, звязанага з будаўніцтвам [5];

ваенная: *біць адбой* ‘адступаць, адмаўляцца ад ранейшага намеру, рашэння, погляду’. Паходзіць з ваеннай тэрміналогіі, дзе *адбой* першапачаткова абазначаў

‘барабанны бой ці іншы гукавы сігнал пра адступленне войска’, а *біць адбой* – ‘падаваць знак адступлення’ [5];

дымавая заслона ‘маскіроўка, наўмыснае адцягванне ўвагі ад чаго-н.’ Узнік у выніку пераасэнсавання састаўнога тэрміна, якім у маўленні ваенных называюць штучна ўтвораныя воблакі дыму як спосаб маскіроўкі [5];

міна запаволенага дзеяння ‘тое, што пагражае небяспечнымі наступствамі’. Узнік у выніку метафарычнага пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, шырока вядомага ў вайскавай справе [5];

цяжкая артылерыя ‘тое, што прытрымліваецца на крайні выпадак як самы дзейсны сродак для дасягнення чаго-н.’. Утварыўся ў выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, якое ўжываецца ў маўленні ваенных для абазначэння магутных гармат вялікіх калібраў і габарытаў [5];

гістарычная: кітайская сцяна ‘неадольная перашкода’. Узнік на базе тэрміналагічнага словазлучэння. Вялікай кітайскай сцяной называюць крапасную сцяну ў Паўночным Кітаі, якая будавалася ў IV–III стст. да н. э. і часткова захавалася да нашых дзён. Зробленая з каменных пліт, цэглы і зямлі, даўжынёй да пяці тысяч кіламетраў, пры шырыні да шасці і вышыні да дзесяці метраў, яна прызначалася для аховы ад набегу вандроўных плямёнаў. Гэта была сур’ёзная перашкода для ворагаў [5];

мамаева пабоішча ‘вялікая сварка, бойка’, ‘поўны беспарадак, неразбярыха’. Узнік у выніку пераасэнсавання састаўной назвы гістарычнай падзеі: у 1380г. на Куліковым полі былі разбіты войскі татарскага хана Мамая. У бітве разам з рускімі і на чале з Дзмітрыем Данскім прымалі ўдзел беларускія і ўкраінскія атрады. Бітва гэта называецца Кулікоўскай, а таксама Мамаевым пабоішчам [5];

першай гільдыі ‘найвышэйшай якасці, адметны (майстар, штукар і пад.)’ і ‘самы заўзяты, з крайнім праяўленнем якіх-н. якасцей (махляр, дармаед і пад.)’. Утвораны шляхам пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, якое ў царскай Расіі дастасоўвалася да аднаго з саслоўна-падаткавых разрадаў купецтва. У залежнасці ад велічыні капіталу купцы падзяляліся на тры гільдыі. Самая высокая – першая гільдыя [5];

мастацкая: на другі (задні) план ‘як менш істотны, другарадны, нязначны (адцясніць, адступіць і пад.)’. Паходзіць з маўлення мастакоў, дзе ўжываюць у тэрміналагічным значэнні першы (пярэдні) план і другі (задні) план [5];

на першы (пярэдні) план ‘як найбольш істотны, важны (выходзіць, выступаць, вылучаць і пад.)’. Паходзіць з маўлення мастакоў [5];

матэматычная: прыводзіць (прывесці) да агульнага назоўніка ‘ліквідуючы адрозненні, ураўноўваць што-н. у якіх-н. адносінах’. Узнік у выніку пераасэнсавання састаўнога матэматычнага тэрміна [5];

ставіць (паставіць) знак роўнасці ‘лічыць каго-, што-н. зусім аднолькавым, раўнацэнным, падобным’. Утварыўся ў выніку пераасэнсавання састаўнога матэматычнага тэрміна [5];

узводзіцца (узвесціся) у квадрат ‘значна перабольшвацца’. Узнік у выніку пераасэнсавання састаўнога матэматычнага тэрміна [5];

медыцынская: трымаць руку на пульсе ‘быць у курсе падзей, сочачы за іх развіццём’. Утвораны на базе састаўнога медыцынскага тэрміна ў выніку яго пераноснага ўжывання [5];

музычная: ва ўнісон ‘сугучна з чым-н. (спяваць, гучаць і пад.)’, ‘узгоднена, зладжана з кім-, чым-н. (рабіць што-н., дзейнічаць)’ і ‘згодна (адказваць, рэагаваць на што-н.)’. Першапачаткова слова ўнісон ужывалася як музычны тэрмін для абазначэння сугучча, што ўзнікае пры адначасовай перадачы гуку некалькімі галасамі ці інструментамі [5];

даваць (даць, задаваць, задаць) тон ‘паказваць прыклад у чым-н., аказваць уплыў на ход падзей’ (склаўся ў выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, якое ўжываецца ў маўленні музыкантаў) [5];

заклучны акорд ‘тое, чым завяршаецца што-н.’ Склаўся ў выніку пераасэнсавання адпаведнага тэрміналагічнага словазлучэння, якое ўжываецца ў маўленні музыкантаў [5];

палітычная: персона нон грата ‘дыпламат ці проста замежны грамадзянін, які страціў давер з боку ўрадавых устаноў той дзяржавы, дзе ён знаходзіцца’ і ‘грамадзянін, нераўнапраўны ў сваёй краіне, непажаданы для ўлад’. Першапачаткова гэта быў дыпламатычны тэрмін для абазначэння асобы, кандыдатура якой на пост дыпламата ў пэўнай краіне была гэтай краінай адхілена [5];

халодная вайна ‘непрыязныя, варожыя адносіны паміж кім-н.’ Склаўся на аснове адпаведнага састаўнога тэрміна, які ўпершыню быў ужыты ў 1946 г. у выступленні прэм’ер – міністра Вялікабрытаніі У. Чэрчыля ў Фултане і служыў для абазначэння варожай палітыкі капіталістычных дзяржаў у адносінах да Савецкага Саюза ва ўмовах афіцыйнага міру [5];

спартыўная: вагавая катэгорыя ‘уплывова-ацэначная вартасць, велічыня каго-ці чаго-н.’ Узнік у выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, якое выкарыстоўваецца пры класіфікацыі барцоў – спартсменаў класічнай або вольнай барацьбы [5];

тэхнічная: выводзіцца на арбіту ‘станавіцца вядомым’. Паходзіць з тэрміналагічнага словазлучэння, якое ўжываецца ў галіне касманаўтыкі [5];

паставіць на паток ‘зрабіць што-н. сістэматычным, паслядоўным, бесперапынным’. Паходзіць з вытворчай тэрміналогіі, дзе *патокам* называюць бесперапынны выраб чаго-н. *Паток* у гэтым значэнні найчасцей спалучаецца з дзеясловамі *паставіць, ставіць, пусціць* [5];

спускаць (спусціць) на тармазах ‘спыняць, уладжваць што-н. непрыемнае ціха, паступова, бяшумна’. Утварыўся ў выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, якое ў маўленні чыгуначнікаў і шафёраў ужываецца, калі гавораць пра адзін з відаў манеўравання пры ваджэнні лакаматываў, аўтамашын – выкарыстанне тармазоў пры крутым спуску [5];

фізічная: абсалютны нуль ‘нікчэмны чалавек, зусім бескарысны ў якой-небудзь справе’. Узнік у выніку пераасэнсавання адпаведнага састаўнога тэрміна, якім абазначаецца самая нізкая магчымая тэмпература, пры якой спыняецца хаатычны цеплавы рух малекул у целе [5];

ісці (пайсці) па лініі найменшага супраціўлення ‘выбіраць найбольш лёгкі спосаб дзеянняў, пазбягаючы перашкод’. Утвораны на аснове тэрміналагічнага словазлучэння, звязанага з фізічнай з’явай – выбіральным праходжаннем току па лініі з найменшым электрычным супраціўленнем [5];

цэнтр цяжару ‘самае асноўнае, галоўнае, сутнасць чаго-н.’. Склаўся ў выніку пераасэнсавання адпаведнага тэрміналагічнага словазлучэння, якое ў сваім прамым значэнні ўжываецца ў маўленні фізікаў і інжынераў-будаўнікоў [5];

філасофская: мастацтва для (дзея) мастацтва ‘бескарысная справа, бескарысны занятак’. Склаўся ў выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, упершыню ўжытага французскім філосафам-ідэалістам В. Кузенам. Састаўны тэрмін выкарыстоўваўся як лозунг, абвешчаны прыхільнікамі так званага “чыстага”, “свабоднага” мастацтва, якія не прызнаюць грамадскага прызначэння і ідэйнага зместу мастацтва [5];

рэч у сабе ‘хтосьці загадкавы ці штосьці загадкавае, сапраўдная сутнасць каго-ці чаго-н. нераскрытая, незразумелая’. Пераасэнсаваны філасофскі тэрмін І. Канта – з яго “Крытыкі чыстага розуму” (1781). Паводле Канта, рэчы, якія існуюць незалежна ад свядомасці, прынцыпова непазнавальныя і ў гэтым сэнсе з’яўляюцца “рэчамі ў сабе” [5];

хімічная: лакмусавая паперка ‘сродак выяўлення, праверкі адносін паміж кім-н.’. Утварыўся ў выніку пераасэнсавання хімічнага састаўнога тэрміна, якім абазначаюць фільтраваную паперу, насычаную растворами лакмусу, якая ўжываецца як рэактыў на кіслоты і шчолачы [5];

эканамічная: выходзіць (выйсці) у тыраж ‘становячыся непрыгодным да чаго-н., канчаць ранейшую дзейнасць’ і ‘старэць, станавіцца непрыгодным для выкарыстання’. Склаўся ў выніку пераасэнсавання аднайменнага састаўнога тэрміна, які ўжываецца ў галіне фінансаў, дзе *тыраж* абазначае ‘пагашэнне аблігацый і іншых цэнных папер установай, якая іх выпусціла’ [5];

залаты фонд ‘самае лепшае, самае каштоўнае, самае значнае’. Узнік у выніку метафарызацыі ўстойлівага тэрміналагічнага словазлучэння, якім у галіне фінансаў выражаюць спецыяльнае паняцце, ужываючы з прамым значэннем ‘фонд каштоўных металаў, пераважна золата’ [5];

спісваць (спісаць) у тыраж ‘адхіляць каго-н., лічачы непрыдатным да якой-н. дзейнасці’. Паходзіць з аднайменнага тэрміналагічнага словазлучэння, якое ўжываецца ў галіне фінансаў, дзе *тыраж* абазначае ‘пагашэнне аблігацый і іншых каштоўных папер установай, якая іх выпусціла’ [5];

ювелірная: пробны камень ‘тое, што дазваляе выявіць асноўныя ўласцівасці, якасці каго-, чаго-н.’. Утвораны ў выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, якім называюць спецыяльны камень для вызначэння пробы каштоўных металаў [5];

чыстай (самай чыстай) вады ‘сапраўдны, несумненны, дакладны’. Фразеалагізм узнік у выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, якім ювеліры называюць зусім бясколерныя і празрыстыя, як чыстая вада, брыльянты, алмазы і іншыя каштоўныя камяні [5];

юрыдычная: на месцы злачынства ‘пры яўных доказах, у момант учынення чаго-н. заганага (захапіць, злавіць і пад.)’. Першапачаткова ўжываўся ў юрыдычнай справе [5].

Кампанентны аналіз семантыкі першаснага (тэрміналагічнага) і другаснага (фразеалагічнага) значэнняў комплексных намінацый паказвае, што паміж імі існуе строга заканамерная сувязь. Пры даным аналізе выдзяляюцца асноўны (ядзерны) кампанент значэння, які звычайна адпавядае родаваму значэнню, і дыферэнцыяльныя (другарадныя) прыметы, кампаненты, якія канкрэтызуюць, дапаўняюць асноўны кампанент і суадносяцца з відавымі адрозненнямі прадметаў. У працэсе фразеалагізацыі ядзерны кампанент спецыяльнага значэння можа захоўвацца і набываць новыя дыферэнцыяльныя прыметы, што ўплывае на істотныя змены семантычнага аб’ёму словазлучэння. У радзе выпадкаў дыферэнцыяльны кампанент у працэсе семантычнай трансфармацыі пераўтвараецца ў асноўны або застаецца дыферэнцыяльным кампанентам.

Засваенне тэрміналагічных словазлучэнняў агульнаўжывальнай лексікай у многім тлумачыцца тым, што спецыяльная лексіка ліквідуе дэфіцыт у намінацыі тых ці іншых рэалій, запаўняе пустое месца ў пэўным лексіка-семантычным полі. У гэтым сэнсе фразеалагізацыя прыпадабняецца працэсу запазычвання слоў з іншых моў. У выніку дэспецыялізацыі ТС актыўна папаўняецца фразеалагічны склад беларускай мовы. Даны працэс актыўна садзейнічае ўзбагачэнню мовы публіцыстыкі, твораў беларускіх пісьменнікаў, спрыяе вобразнасці і экспрэсівізацыі мастацкага тэксту.

Спіс выкарыстанай літаратуры і крыніц

1. Кузнецова, Э. В. Лексикология русского языка: учебное пособие для вузов / Э. В. Кузнецова. – М. : Высшая школа, 1989. – 216 с.
2. Суперанская, А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
3. Капанадзе, Л. А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М.: Наука, 1965. – С. 86–104.

4. Молотков, А. И. Основы фразеологии русского языка / А. И. Молотков. – Л.: Наука, 1977. – 283 с.

5. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў // [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://royallib.com/read/lepesha_van/etimalagchni_slonk_frazealagzma.html#0. – Дата доступу: 16.09.2017.

УДК [811.161.2+811.133.2]`373.74

Л. А. Миронова

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ РУКА / MANO В ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Праца прысвечана параўнальнаму даследаванню этналінгвістычных і лінгвакультурных асаблівасцей фразеалагічных адзінак іспанскай і ўкраінскай моў з саматызмам рука / mano. Семантычнае значэнне большасці такіх фразеалагізмаў у дзвюх мовах звязана з агульным значэннем агентыўнасці і пасесіўнасці. Прааналізаваны агульныя і спецыфічныя прыкметы фразеалагічных адзінак. Тэматыка саматычных фразеалагічных адзінак адлюстроўвае звычкі, нормы паводзін і грамадскіх адносін людзей, негатыўныя ўчынкi і дзейнасць чалавека, рысы характару, здольнасці. Аналіз фразеалагізмаў з кампанентам саматызмам рука / mano ў іспанскай і ўкраінскай мовах спрыяе выяўленню агульных рыс, уласцівых чалавеку незалежна ад мовы, а таксама спецыфічных асаблівасцей, абумоўленых лінгвакультуралагічнымі і этналінгвістычнымі фактарамі.

Останнім часом лінгвісты все частіше звертаюцца да дослідування фразеалагічных адзінак з лінгвакультуралагічнай точки зору. Це дозволяе проаналізувати різноманітні системні зв'язки мов, а також виявити мінімальні особливості культур носіїв мови з метою розкрити загальні та специфічні характеристики національних особливостей.

Особливо необхідно підкреслити важливість результатів контрастивного дослідження фразеологізмів, оскільки саме вони допомагають зрозуміти етнічну логіку, яка зумовлює відмінності культурно-мовних картин світу. Характерологічні риси, які властиві цим картинам світу та відображені у фразеологізмах, вносять культурно-мовну специфіку в структуру тої чи іншої мови. Фразеологія відображає певний етнічний досвід і дозволяє глибше зрозуміти менталітет народу.

У даній роботі висвітлено цікаву ланку фразеології – дослідження фразеологічних одиниць, які містять у своєму складі назви частин тіла, тобто соматизми. Наше порівняльне дослідження соматофразеологізмів іспанської та української мов відзначається необхідною новизною, оскільки ця група одиниць, судячи з опрацьованої літератури питання, ще не досить досліджена. Метою роботи є виявлення активності та сучасного стану зазначених фразеологізмів, а також специфіка та відмінності фразеологічних одиниць у цих двох мовах. Дослідження тих семантичних образів, що лежать у підґрунті значення тієї чи іншої фразеологічної одиниці дає можливість висвітлити важливі складові частини мовної картини світу.

Основна маса стійких зворотів фразеологічної системи іспанської та української мов ґрунтуються навколо слів, що належать до найуживаніших шарів лексичного фонду. Дослідники відзначають, що «великі гнізда фразеологічних одиниць, найрізноманітніших структурних типів і семантичних полів організуються навколо іменників, що являють собою назви частин тіла людини чи тварини [1, с. 102]. Явище широкого функціонування назв частин тіла як організуючих центрів фразеологічних